

[https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(2\)-14](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(2)-14)

Аспірант, **ВАСИЛЬ КОСТИНЮК**
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: v.kostyniuk@nubip.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4921-2209>

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено узагальнення зарубіжного досвіду формування національної самосвідомості студентів у різних країнах світу. Особлива увага приділена методам і стратегіям, що використовуються в освіті для розвитку національної ідентичності та гордості за свою країну серед молоді. Розглянуто приклади країн з різними культурними, політичними та історичними контекстами, таких як Казахстан, Азербайджан, Японія, Франція, США, Німеччина. Проаналізовано роль історії, культури, національних символів, ритуалів і свят у процесах патріотичного виховання, а також значення демократичних цінностей і громадянської відповідальності для формування національної самосвідомості. Розкрито трактування понять патріотизму і національної свідомості з точки зору аксіологічного (ціннісного) та діяльнісного підходів.

Значну увагу зосереджено на аналізі різних підходів до формування національної самосвідомості в країнах з різними політичними, культурними та соціальними традиціями. Важливим напрямом є вивчення того, як в умовах демократичних змін і глобалізації змінюються освітні стратегії та методи, фактори впливу на аспекти національно-патріотичного виховання у різних країнах.

У статті підкреслюється важливість інтеграції глобальних та локальних підходів у формуванні національної ідентичності студентів, врахування впливу глобалізації та технологічних змін на молодь. Окремо висвітлено питання адаптації освітніх практик до нових соціальних реалій і потреб молодого покоління, а також розвитку міжкультурної комунікації та громадянської активності. З'ясовано, що у країнах з розвиненими демократичними системами, таких як США, Канада та країни Європейського Союзу, процес формування національної самосвідомості часто поєднується з ідеями громадянської відповідальності, прав людини та інклюзивності. Автор наголошує на необхідності врахування зарубіжного досвіду при вдосконаленні національних освітніх програм для стимулювання почуття патріотизму і національної гордості серед студентів в Україні. Вивчення міжнародних підходів, зокрема в контексті глобалізації, демократизації та технологічних змін, дозволить розробити ефективні стратегії патріотичного виховання, що враховують потреби сучасної молоді.

Ключові слова: національна самосвідомість, зарубіжний досвід, громадянські цінності, соціальні зміни, національні символи і традиції, освітні стратегії, глобалізація.

GENERALIZATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF DEVELOPING STUDENTS' NATIONAL SELF-CONSCIOUSNESS

ABSTRACT

The article summarizes foreign experience of forming students' national self-awareness in different countries of the world. Special attention is paid to methods and

strategies used in education to develop national identity and pride for one's country among young people. Examples of countries with different cultural, political and historical contexts, such as Kazakhstan, Azerbaijan, Japan, France, the USA, Germany, are considered. The role of history, culture, national symbols, rituals and holidays in the process of patriotic education, as well as the importance of democratic values and civic responsibility for the formation of national self-awareness, are analyzed.

The article reveals the interpretation of the concepts of patriotism and national consciousness in terms of axiological (value) and activity approaches.

Considerable attention is focused on the analysis of different approaches to the formation of national identity in countries with different political, cultural and social traditions. An important direction is the study of how educational strategies and methods are changing in the conditions of democratic changes and globalization, which factors are influencing the aspects of national-patriotic education in different countries. The author explains that in countries with developed democratic systems, such as the United States, Canada, and the European Union, the process of forming national identity is often combined with the ideas of civic responsibility, human rights, and inclusiveness.

The article emphasizes the importance of integrating global and local approaches in the formation of students' national identity, taking into account the impact of globalization and technological changes on young people. The issue of adapting educational practices to new social realities and the needs of the younger generation, as well as the development of intercultural communication and civic activity, is highlighted. The author emphasizes the need to take into account foreign experience when improving national educational programs to stimulate a sense of patriotism and national pride among students in Ukraine. The study of international approaches, particularly in the context of globalization, democratization, and technological change, will help develop effective strategies for patriotic education that take into account the needs of modern youth.

Keywords: *national self-awareness, foreign experience, civic values, social changes, national symbols, national traditions, educational strategies, globalization.*

ВСТУП

Глобалізація та інтеграція, які впливають на всі аспекти суспільного життя, є значущими явищами сучасності. Особливу роль ці процеси відіграють у сфері освіти, яка, будучи джерелом знань і механізмом їх розширення, виступає ключовим чинником розвитку людства та рушієм прогресу. Аналіз недоліків і перспектив подальшого поступу національної системи освіти, а також формування національної самосвідомості неможливе без урахування глобальних культурних і суспільно-політичних змін.

Проблема формування національної самосвідомості українського студентства в мінливих суспільних умовах, що характеризуються такими процесами, як глобалізація, євроінтеграція, переоцінка цінностей тощо набуває гострої актуальності в умовах російсько-української агресії (2014–2025). По-перше, втрачають чіткість сформовані культурні та національні кордони, що сприяє спрощенню міжкультурної комунікації, налагодженню міжкультурних, міжконфесійних, міжнаціональних взаємостосунків, ідентифікації та самоідентифікації у соціокультурному просторі тощо. Але варто зазначити, що на шляху міжкультурної взаємодії та зміни ціннісних орієнтацій виникають зони напружень і конфліктів. Тому й не дивно, що сучасні вчені окреслюють кризу національної і національно-культурної ідентичності, досліджують проблеми національної самосвідомості, ідентичності, свідомості як на рівні окремої

особистості, соціальних груп, так і в межах суспільства, що безпосередньо впливає на проблеми соціалізації сучасної молоді людини.

Аналіз передового досвіду, а також найкращих практик у зарубіжній освіті є доцільним для вирішення цих питань, адже сучасне суспільство опинилося перед такими викликами, які вимагають компромісних рішень: індивідуалізація та соціальне розмаїття, полікультурність соціуму, руйнування встановлених рамок економічної та культурної єдності та ціннісних орієнтацій, переоцінка цінностей, загроза природних і техногенних небезпек, суспільні трансформації переважно руйнівного характеру тощо.

Названі фактори впливу окреслюють першочергові завдання щодо визначення шляхів і заходів сприяння мирному співіснуванню, безконфліктності, сталого розвитку.

До проблеми формування національної самосвідомості, ідентичності та визначення національних і глобальних цінностей звернено увагу як різноманітних міжнародних організацій, так і великої кількості науковців – українських, європейських та американських. Переважна кількість науковців первинними безпековими постулатами вважають формування національної ідентичності та самосвідомості підростаючого покоління на засадах наднаціонального патріотизму та глобальної громадянськості, тобто у формуванні «людини світу», позбавленої національних, політичних, релігійних кордонів, але з високим рівнем сформованості толерантності, емпатії, комунікабельності, усвідомленням належності до певної нації.

Ці поняття стосуються відчуття приналежності не лише до держави чи нації, а й до ширшої світової спільноти та людства загалом. Вони охоплюють політичну, економічну, соціальну та культурну взаємозалежність і взаємозв'язок між локальними, національними і глобальними рівнями. Член суспільства має розуміти глобальні структури управління, права та обов'язки, усвідомлювати світові виклики; володіти соціальними навичками XXI століття; проявляти увагу та співчуття до інших людей і природи, поважати та захищати біорізноманіття; дотримуватися принципів чесності та соціальної справедливості, критично оцінювати нерівність за ознаками гендеру, соціально-економічного статусу, культури, релігії, віку та інших факторів. Також важливо брати активну участь у вирішенні актуальних проблем на місцевому та глобальному рівнях як свідомий, відповідальний громадянин світу (UNESCO, 2015).

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає в узагальненні зарубіжного досвіду формування національної самосвідомості студентів.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних наукових дослідженнях проблема формування національної самосвідомості характеризується як міждисциплінарна, позаяк вона висвітлена фактично у всіх галузях гуманітарних та суспільних наук і знаходиться у полі зору філософів, істориків, педагогів, психологів, соціологів, культурологів, політологів. У зв'язку з цим методологія нашого дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що характеризується не тільки використанням спільних категорій, але й кооперуванням різних наукових дисциплін. Міждисциплінарний підхід характеризується комплексом системних, аналітичних і культурологічних методів. Це сприяє можливості обґрунтування особливостей процесу формування національної самосвідомості студентів у конкретній історичній та суспільній обумовленості.

Серед українських педагогів варто виокремити напрацювання І. Беха, який досліджував ціннісні аспекти національного виховання в умовах глобалізації (Бех та ін., 2019); О. Савченко, який аналізував системи освіти зарубіжних країн, акцентуючи

увагу на виховному потенціалі освіти та її ролі у формуванні національної свідомості (Савченко, 2012).

Зацікавленість викликало напрацювання О. Діденко, де розглядається досвід зарубіжних країн з патріотичного виховання громадян та можливості адаптованого його використання в українській освіті та суспільстві (Діденко, 2014). Автор вивчає дієві підходи до формування національно-патріотичних цінностей та національної самосвідомості, дає ґрунтовний аналіз можливостей запровадження позитивного досвіду в українську освітню практику. Науковиця переконана, що в різних країнах світу (Казахстані, Німеччині, США, Франції) державні органи сприяють організації та впровадженню заходів, що мають за мету патріотичне виховання підростаючого покоління і всіх членів суспільства, у т.ч. формування національної самосвідомості. Проте рівень сформованості національної самосвідомості, патріотичних цінностей не завжди залежить від наявності державних програм чи кількості проведених тематичних заходів.

Неординарну точку зору з досліджуваної проблеми виявляє український публіцист Ю. Шейко, який, аналізуючи «нове» патріотичне виховання в Україні, за орієнтир національно-патріотичного виховання та формування національної свідомості української молоді пропонує взяти досвід Франції, де не проводяться спеціальні заходи, але увага акцентується на підтримці, виробництві та експорті культурного продукту (Шейко, 2015).

Серед сучасних дисертаційних досліджень, присвячених проблемі формування національної самосвідомості та дотичним до названої тематичній, слід назвати напрацювання А. Петріва з формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти, у якому серед інших питань науковець аналізує і зарубіжний та національний досвід формування патріотичних ідеалів студентів (Петрів, 2024).

У процесі дослідження застосовувалися такі теоретичні та емпіричні методи, як порівняння, індукція, дедукція, аналіз, синтез, узагальнення, моделювання, абстрагування, спостереження та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток сучасної освіти та формування громадян з високим рівнем патріотичних ідеалів та національної самосвідомості вимагають активного обміну ідеями, методологією та конкретними напрацюваннями між освітніми установами, науковцями, педагогами-практиками. Зважаючи на той факт, що кожен народ, нація, національність, народність мають власний, апробований у десятиліттях алгоритм та автентичні традиції виховання, було здійснено огляд стратегій формування національної самосвідомості та національно-патріотичних цінностей на міжнародному рівні.

Країни пострадянського простору

Казахстан. Патріотичне виховання в Казахстані є одним з ключових напрямів державної політики, спрямованої на формування національної ідентичності, поваги до культурної спадщини та громадянської відповідальності. Це особливо актуально в умовах багатонаціонального складу населення країни. Ідеологічну основу процесу формування національної самосвідомості та ідентичності становить концепція «Мәңгілік Ел» («Вічна країна»), яка акцентує увагу на історичних традиціях, духовних цінностях і національних символах (Волков, 2020).

У школах та університетах діють спеціальні курси, які висвітлюють історію Казахстану, культуру, традиції та досягнення країни. Інституційними механізмами, які

мають вплив на національно-патріотичне виховання у країні, є молодіжні організації (наприклад, організація «Жас Отан» («Молода Вітчизна»), діяльність якої спрямована на виховання активної та свідомої молоді), асоціації ветеранів (ветеранів війни та праці у Казахстані залучають до передачі досвіду та формування патріотизму).

Казахстанські дослідники, такі як Ж. Абдікарімов, Г. Жуманова, А. Шаяхметов, активно аналізують методи патріотичного виховання, його роль у формуванні суспільства та можливості вдосконалення освітніх програм.

Дослідники як в Україні, так і за кордоном, відзначають унікальність патріотичного виховання в Казахстані, яке гармонійно поєднує національну ідею, історичну спадщину та принципи толерантності (Л. Діденко, Г. Жуманова, Пол Брендон, Анна Кларк та інш.). Цей досвід є цінним для адаптації в освітніх системах інших країн. Таким чином, можемо зробити висновок, що патріотичне виховання в Казахстані орієнтоване на гармонійне поєднання національних цінностей і сучасних підходів. Воно спрямоване на формування громадян, які усвідомлюють свою відповідальність перед державою, поважають її культурну спадщину й активно беруть участь у розбудові майбутнього країни.

Азербайджан. Патріотичне виховання в Азербайджані є важливою складовою частиною освітньої та культурної політики, спрямованою на формування у громадян почуття гордості за свою країну, поваги до її історії, культури, традицій та національних цінностей. Це виховання активно підтримується державою через систему освіти, військову службу, громадські організації та медіа.

Азербайджан, як і багато інших країн пострадянського простору, після здобуття незалежності у 1991 році зіткнувся з необхідністю розбудови власної національної ідентичності. В умовах пригнічення національних традицій у радянському союзі, після його розпаду патріотичне виховання стало важливим інструментом для укріплення суверенітету та державної самостійності. Особливе значення це мало після серйозних політичних та військових випробувань, таких як Карабаська війна (1988–1994), що залишила глибокий слід у національній свідомості та стала основою для подальшої роботи в напрямі патріотичного виховання.

Формування національної самосвідомості в Азербайджані реалізується в рамках шкільної та вищої освіти через предмети, що охоплюють національну історію, культуру, літературу, а також через позакласні заходи. У школах проводяться уроки патріотизму, лекції, тематичні зустрічі з ветеранами і громадськими діячами. Важливе значення мають і предмети, пов'язані з історією Азербайджану, що допомагають молоді краще розуміти свій народ, культуру та важливі етапи розвитку країни. Також значну роль у патріотичному вихованні молоді відіграє служба в армії. Призовники проходять спеціальну військову підготовку, яка включає не тільки військові навички, а й елементи патріотичного виховання, навчання честі та гідності. Крім того, військова служба є важливим етапом для формування громадянської позиції та відповідальності перед країною.

Формуванню національної ідентичності й самосвідомості сприяють азербайджанська культура, фольклор, народні традиції та свята. День Республіки, День Незалежності, святкування Науриза та інших важливих дат є частиною патріотичного виховання і дозволяють молоді глибше усвідомити значення національних традицій і досягнень.

Крім державної підтримки, в Азербайджані існують численні громадські організації та ініціативи, спрямовані на підтримку патріотичного виховання.

Молодіжні рухи активно залучають молодь до участі в акціях, культурних заходах, волонтерських проєктах, що допомагає формувати в них відповідальність за майбутнє своєї країни. Ці організації часто співпрацюють з державними установами, навчальними закладами та культурними інституціями для реалізації освітніх та культурних програм, спрямованих на підвищення національної гордості: Азербайджанський союз молоді, молодіжна організація «Yeni Azərbaycan» («Нова Азербайджанська партія»), молодіжна організація «Gənclər Təşkilatları», молодіжний рух «Vətənpərvər Gənclər» («Патріотична молодь»), організація «Kəşfiyyatçılar Təşkilatı» («Організація розвідників») та ін. Серед дослідників особливостей формування національної самосвідомості та національно-патріотичних цінностей в Азербайджані слід назвати науковців Р. Алієва, Г. Карімова, В. Мамедову, М. Мірзаєва, Н. Ягубова та ін.

Отже, патріотичне виховання в Азербайджані є важливим інструментом у формуванні національної ідентичності та громадянської відповідальності. Воно має глибокі корені в історії країни і активно розвивається через освітні, культурні та соціальні ініціативи. Незважаючи на існуючі виклики, система патріотичного виховання продовжує удосконалюватися, орієнтуючись на потреби сучасної молоді та виклики глобалізованого світу.

Сполучені Штати Америки. Національне виховання, формування національної свідомості і патріотичних ідеалів у США є одним з пріоритетних напрямів державної політики, спрямованих на формування патріотизму, громадянської свідомості та лояльності до демократичних цінностей. У наукових дослідженнях українських та зарубіжних учених аналізується як історичний контекст, так і сучасні методи реалізації національного виховання в освітній системі Америки. Окреслена проблема набула посиленого звучання та розробки серед урядовців та освітян після терактів 11 вересня 2001 року.

Професор Каліфорнійського університету в Берклі З. Елкінс у своїх дослідженнях визначає патріотизм як глибоку емоційну прихильність до нації, прояв любові до своєї країни та гордості за неї (Elkins & Sides, 2003). Як приклад такого патріотизму можна навести традицію щоденної ранкової присяги вірності державному прапору та виконання гімну перед початком занять у закладах освіти та урядових установах.

Поряд з таким емоційним трактуванням поняття патріотизму та національної свідомості, що характеризується аксіологічним (ціннісним) підходом, маємо трактування досліджуваного нами поняття, що характеризується діяльнісним підходом. Його подає у своїх напрацюваннях науковець Амстердамського університету Майкл С. Меррі, об'єктом наукових досліджень якого є діяльність закладів освітньої галузі США, спрямована на патріотичне виховання. Він акцентує увагу на тому, що американський патріотизм – поняття своєрідне. Це не тільки про емоції та чітке усвідомлення власної приналежності до батьківщини. Патріотизм у США – це, перш за все, діяльність, спрямована на збереження, розвиток та захист усього національного, автентичного, належного своїй країні (Merry, 2009). Саме тому, на думку науковця, освітній процес в американських коледжах та університетах має за мету залучення студентства до активної участі у соціально та суспільно важливій діяльності (соціальних проєктах, волонтерстві, організації та проведенні екологічних акцій, безоплатній діяльності у різного роду притулках тощо).

Яскравим прикладом ефективної моделі патріотичного виховання у США є скаутський рух, де саме через практичну діяльність, спільну участь у проєктах і

акціях формується особистість молодого людини в душі громадянської відповідальності та любові до Батьківщини. Такий досвід може бути корисним для адаптації в інших країнах, зокрема, в Україні.

Скаутський рух відіграє непересічну роль у патріотичному вихованні молоді, зокрема завдяки розвитку необхідних життєвих навичок, формуванню поваги до обов'язку захисту національних інтересів, зміцненню впевненості у власних силах, лідерських якостей і фізичної підготовки. Цей рух у Штатах є досить масовим та є засобом об'єднання молоді задля реалізації спільної мети та різних проєктів на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Ідеалами скаутського руху є скаутський закон і клятва, які передбачають фундаментальні моральні й етичні принципи, зокрема чесність, доброту, відповідальність, патріотизм і взаємоповагу. Їхній девіз «Be Prepared» («Будь готовий») акцентує увагу на готовності до життєвих викликів (Patriotic Education in the US Schools, 2004). Серед науковців, які досліджували роль скаутського руху у формуванні особистості та її національно-патріотичних цінностей і національної самосвідомості, варто виокремити таких дослідників: Роберт Бейден-Павелл (Robert Baden-Powell), який є засновником скаутського руху, автором класичних праць, таких як «Scouting for Boys» («Скаутинг для хлопців») (Baden Powell, 1950); Елізабет Ньюсом (Elizabeth Newsom), яка досліджувала роль скаутського руху у формуванні моральних цінностей молоді, акцентуючи увагу на вихованні через лідерство; Ернест Томпсон Сетон (Ernest Thompson Seton) та ін.

Особистісний розвиток у скаутському русі стимулюється через спеціальні програми, що закликають учасників руху до постійного самовдосконалення, готовності до подолання викликів і перешкод, виконання громадянського й духовного обов'язку.

Взагалі найбільш дієвими і впливовими суб'єктами патріотичного виховання США є різні форми організації скаутизму: бойскаути Америки, які налічують близько 3,8 млн членів; відділення Всесвітньої асоціації дівчат-провідників і дівчат-скаутів (World Association of Girl Guides and Girl Scouts); молодіжні організації «Молода Америка» і «Молоді американці за свободу» (Діденко, 2014). У процесі формування патріотичної свідомості підростаючого покоління в Америці задіяно механізми публічного управління, серед яких провідну роль відіграють так звані «інститути громадянського суспільства».

Діяльності та історії скаутських організацій присвятили свої праці також українські науковці С. Бородін, О. Гавриловата, С. Діба, Н. Коляда, А. Кофман, І. Степанов та ін. Так, науковиця Є. Панченко досліджує історію скаутського руху у США через історію плекання лідерів. Вона вважає, що «перетворення молоді на майбутніх лідерів у скаутських організаціях відбувається через вплив на низку головних сфер функціонування особистості як суспільної істоти» (Панченко, 2018).

У своїх наукових напрацюваннях українські науковці серед інших розглядають й можливості реалізації скаутських програм в освітній системі України. На сьогодні Національна організація скаутів України (НОСУ), яка з 2008 року набула членства у Всесвітній організації скаутського руху, нараховує близько 5 тис. членів.

Велика Британія. Виховання національної самосвідомості у Великій Британії є складним і багатогранним процесом, який включає в себе аспекти культури, історії, освіти та національної ідентичності. Британія – це багатонаціональна країна з багатою історією, що складається з Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії, а також численних етнічних та культурних груп. Тому виховання національної самосвідомості тут проходить через низку специфічних підходів і стратегій.

Виховання національної самосвідомості в Великій Британії значною мірою пов'язано з освітньою системою. Історія Великої Британії, включаючи її роль у світовій історії та політиці, є важливою частиною шкільних програм. Учні вивчають історичні події, пов'язані з формуванням британської нації (вигнання норманів у 1066 році, створення Британської імперії, роль Великої Британії у двох світових війнах, розвиток демократії, парламентської системи та прав людини тощо). Ці знання є основою для формування почуття національної гордості та патріотизму у громадян. Так, після введення в дію Закону про реформу системи освіти 1988 року, у програму шкільної освіти було введено десять обов'язкових предметів для початкових і неповних середніх шкіл, переважно гуманітарного циклу, які мають найбільш суттєвий вплив на виховання духовності, національної ідентичності та самосвідомості (Фінін, 2012). До понять, що характеризують постать справжнього громадянина Британії, дослідники відносять такі фундаментальні поняття, як права людини та її громадянську відповідальність, солідарність, свободу і демократію (Гурій, 2008).

Зважаючи на той факт, що Велика Британія є конституційною монархією, і королева (або король) є центральною фігурою національної самосвідомості, монархія в Британії вважається важливим елементом національної ідентичності, оскільки вона уособлює стабільність, традиції та єдність нації. Виховання національної самосвідомості через монархію включає як офіційні церемонії, так і традиційні практики, що підкріплюють зв'язок між громадянами та державою.

Виховання національної самосвідомості в Британії також не обходиться без взаємодії з іншими культурами та країнами. Велика Британія має значний вплив у міжнародних відносинах завдяки своїй історії як світової імперії та своєму місцю у глобальних організаціях, таких як ООН, НАТО, а тепер – у рамках пост-Врехіт. Міжнародні стосунки та глобалізація стали важливими аспектами для формування сучасної національної самосвідомості, яка поєднує британську гордість із сучасними глобальними викликами.

Цікавим є той факт, що виховання патріотичних почуттів через спорт є важливою частиною формування національної самосвідомості. У Великій Британії популярними є такі види спорту, як футбол, регбі, крикет та інші, що є важливими не тільки для фізичного розвитку, але й для підвищення почуття гордості за країну, особливо під час міжнародних змагань, таких як Олімпійські ігри, Кубок світу з футболу або чемпіонати з регбі.

Науковці М. Ханд та Дж. Пірс у своїй роботі аналізують питання патріотизму у британських школах, зокрема перспективи для вчителів та студентів. Вони провели дослідження за участю вчителів та учнів середніх шкіл з метою визначити, чи є дієвим і практичним педагогічний підхід до викладання патріотизму у контексті британської освіти. Результатом їх дослідження стали висновки стосовно більш низького рівня розвиненості національної самосвідомості у британської молоді, ніж, наприклад, у американської (Hand & Pearce, 2011).

Отже, виховання національної самосвідомості у Великій Британії досліджується в контексті взаємодії між освітою, культурними практиками, медіа та державними ініціативами, що має велике значення для формування національної ідентичності в умовах глобалізації і мультикультуралізму.

Німеччина. Патріотичне виховання в Німеччині має глибокі історичні корені і відображає різні етапи розвитку цієї країни. Протягом століть країна переживала численні війни, об'єднання та поділи, що впливало на формування національної

ідентичності. Сучасна Німеччина активно займається питанням патріотичного виховання, особливо після Другої світової війни і періоду поділу на Західну і Східну Німеччину.

Національна ідентичність та самосвідомість, які виражаються у сформованому патріотизмі і любові до Батьківщини, у повоєнних поколіннях німців асоціюється з не зовсім «толерантними поняттями» – расизмом, нацизмом, «надлюдиною», готовністю коритися Рейху та вірним його вождям.

Американські політологи Г. Алмондом та С. Верба в опублікованому у 1950-х рр. ґрунтовному дослідженні «Громадянська культура» («Civic culture») висвітлюють Німеччину у порівнянні з Великою Британією чи Італією як досить невиразну у патріотичному та політичному вияві державу. Дослідники визначали, що знадобиться щонайменше сто років для того, щоб німці остаточно перейняли демократичні цінності.

Ще на початку ХХІ ст., фактично через 70 років після закінчення Другої світової війни, у Німеччині не прийнято було брати у руки прапор під час державних свят чи вивішувати портрет глави держави в інституційних закладах. Ця ситуація частково змінилася тільки у 2006 році, що знаменувався перемогою збірної країни на Чемпіонаті світу з футболу. Саме тоді спалахи патріотичної ейфорії охопили всю територію Німеччини, а на подвір'ях та на вікнах з'явилися прапорці, вболівальники виконували національний гімн і мали чорно-червоно-золоті розфарбування на тілі та обличчі. Водночас, як відзначають дослідники, сьогодні національна гордість є найбільш виразним показником, що визначає приналежність людини до німецької нації. Вони наголошують, що «люди з високим рівнем національної гордості демонструють більшу ознаку національної ідентичності порівняно з тими, у кого цей рівень низький. Старші та менш освічені громадяни надають цьому аспекту більше значення, ніж представники більш молодого покоління» (Алмонд & Верба, 2020).

Німеччина є яскравим прикладом держави, де через історичні аспекти широко застосовуваним є метод ненав'язливого патріотичного виховання. Популярності набули такі державні цільові програми, як «Добровільний соціальний рік», «Добровільний екологічний рік», «Добровільний культурний рік» тощо. Ці програми фінансуються з бюджетів окремих земель і спрямовані на активне залучення молоді до вирішення соціальних проблем, а також на формування у молодого покоління почуття громадянської влади.

В освітніх установах завдання національно-патріотичного виховання та формування національної самосвідомості вирішуються досить опосередковано, переважно в рамках курсу «Gemeinschaftskunde або Sozialkunde» («Суспільствознавство»), який має за мету формування знань з історії, соціології, економіки, політики та сприяє формуванню критичного мислення, уявлень про досягнення національної матеріальної та духовної культури, культивуванню демократичних цінностей європейського суспільства (Kerr et al., 2009). Важливою складовою патріотичного виховання та формування національної самосвідомості є система освіти, що сприяє розвитку критичного мислення і свідомого ставлення до історії. Учні знайомляться з усіма важливими етапами історії Німеччини, зокрема з періодами тоталітаризму, війнами та їхніми наслідками. Вивчення «темних» сторін історії, зокрема геноциду під час нацистського режиму, є обов'язковим для того, щоб формувати у громадян здатність до рефлексії та недопущення повторення цих помилок.

Можна з певністю стверджувати, що сучасна Німеччина активно підтримує ідеї інклюзивного патріотизму. Важливу роль відіграє інтеграція іммігрантів і

виховання взаємоповаги між різними культурами. Німці сприймають свою країну як багатонаціональну державу, де патріотизм не обмежується лише етнічною належністю, а є відкритим і доступним для людей різного походження.

Сучасний патріотизм в Німеччині зосереджений на захисті демократичних цінностей, прав людини та верховенства права. Програми виховання зокрема включають боротьбу з екстремізмом, антисемітизмом і расизмом. Особливо важливим є виховання молоді у дусі активного громадянства та участі в демократичних процесах.

Серед німецької молоді активно пропагується суспільна значущість альтернативної федеральної добровільної служби (Bundesfreiwilligendienst), яка може проходити у соціальній сфері, сфері охорони здоров'я та екології. Така служба може тривати від 6 до 24 місяців.

Можемо констатувати, що патріотичне виховання в Німеччині стало більш комплексним і багатовимірним після Другої світової війни, що втілилось у намаганні поєднати національну ідентичність з демократичними ідеями та культурною різноманітністю. Воно ґрунтується на важливих уроках історії і підкреслює важливість миру, взаємоповаги та солідарності в Європі та у світі, ґрунтуючись на засадах полікультурності і толерантності (Фінін, 2011).

Аналіз проблем громадянського, патріотичного та військово-патріотичного виховання в системі освіти Німеччини набув розвитку у напрацюваннях дослідників Н. Абашкіна, М. Желуденко, В. Ломакович, П. Массінга, А. Мессера, І. Рудковської, В. Сандера та ін.

Франція. Франція є тією країною, у якій формування патріотичних поглядів, ідей та переконань суспільства, національної ідентичності та самосвідомості в основному відбувалось у контексті громадянського виховання. Цю ситуацію змінила ситуація восени 2005 року, коли країну сколихнув ряд терористичних актів, що не тільки викликало суспільне потрясіння, але й змусило «згадати свої кольори» (Лазарєв, 2014).

Французьким урядом докладаються зусилля всебічної пропаганди вітчизняного продукту на культурній ниві: пропагується домінуюча позиція французького кіно та програм на телевізійних каналах; у закладах освіти здобувачі отримують повне уявлення про французьку культуру в усіх її аспектах (не лише мистецтво й літературу, а й, наприклад, кулінарні традиції). Держава Франції активно підтримує патріотичне виховання на всіх рівнях освіти. У шкільній системі існують конкретні курси та програми, що пропагують національні цінності та сприяють формуванню громадянської відповідальності. Це включає урочисті заходи, як-от урочисті лінійки на початку навчального року, участь у святкуваннях національних свят та інші активності, які сприяють патріотичному вихованню. Коледжі є закладами освіти, де студенти підліткового віку вивчають історію різних цивілізацій (грецької, єгипетської тощо), аналізують ідеї вдосконалення громадського устрою, спрямованого на забезпечення прав і свобод кожного. Значна увага приділяється вивченню громадянських прав і прав людини, що зміцнює у дітей та молоді почуття відповідальності перед суспільством і державою.

Франція прагне передавати своїм громадянам три основні цінності: Liberté, Égalité, Fraternité (Свобода, Рівність, Братерство), які є основою французької Республіки та складають основу патріотичного виховання. У школах часто проводяться уроки, присвячені аналізу цих принципів, їхньому значенню в сучасному суспільстві

та історичному контексті. Діти вчать розуміти, як ці цінності можуть бути застосовані у їх житті, і як важливо їх захищати у майбутньому (Шабінський, 2018).

Зауважимо, що патріотизм у Франції пов'язаний з пошаною до національних символів, таких як Тріумфальна арка, Лувр, Мон-Сен-Мішель, пам'ятники воїнам, які загинули під час світових воєн. Регулярно проводяться урочисті заходи для вшанування національних героїв. Відмінною особливістю французького патріотизму є сформований екологічний світогляд та високий рівень екологічної культури. Так, уряд ухвалив Закон про клімат і стійкість (LOI, 2021), який посилює роль освіти для сталого розвитку, впроваджуючи її як наскрізний компонент у програми всіх дисциплін – від дошкільної освіти до завершальних курсів закладів вищої освіти (LOI n 2021–1104 du 22 août 2021 portant lutte contre le dérèglement climatique et renforcement de la résilience face à ses effets, 2021).

Таким чином, сучасне патріотичне виховання у Франції ґрунтується на ідеях республіканських цінностей, свободи, рівності, братерства, громадянських правах та активної участі у політичному та громадянському житті. Це виховання має на меті зміцнення національної єдності, але в контексті поваги до різноманітності, демократичних принципів і прав людини. Франція, як демократична республіка, вважає важливим виховувати своїх громадян у дусі поваги до історії, національних символів і відповідальності перед майбутнім країни.

Проблема патріотичного виховання у Франції була предметом дослідження багатьох науковців, особливо в контексті формування національної ідентичності, демократичних цінностей і громадянської відповідальності. Французьке суспільство, з його складною історією, включаючи революції, колоніальне минуле та сучасні виклики мультикультуралізму, є особливо цікавою темою для соціальних наук, педагогіки та політології. Зокрема, дослідження П'єра Бурдьє значно вплинули на розуміння культури, соціалізації та освіти у Франції; Гі Дезосс підкреслює важливість формування активної громадянської позиції серед учнів та їхнього розуміння ролі Франції в глобальному контексті; Жан-Мішель Лье у своїх працях аналізує роль патріотичного виховання в умовах глобалізації та мультикультуралізму. Серед українських науковців-дослідників проблеми формування національної самосвідомості у Франції вивчали Ю. Рибачук, О. Сидоренко, І. Скиба, Н. Суханова, В. Ткачук, Т. Хілько та ін.

Японія. Патріотичне виховання в Японії має глибокі корені в історії та культурі країни. Японія, з її багатовіковою традицією імператорської влади, а також після Другої світової війни, що змінила її соціальний і політичний ландшафт, застосовує різноманітні підходи до виховання молодого покоління в дусі національної гордості та громадянської свідомості. Патріотичне виховання в Японії зазвичай включає в себе елементи історії, культури, громадянських обов'язків та відданості країні, з особливим акцентом на взаємоповагу до традицій та сучасних цінностей демократії. Одним з основних елементів патріотичного виховання в Японії є вивчення історії та культури своєї країни. Шкільні програми з історії приділяють багато уваги важливим історичним подіям, таким як епохи самураїв, Мейдзі, Бендзинська ера, а також Японська імперія і її роль у світовій історії. Одним з важливих аспектів є вивчення періоду після Другої світової війни, коли Японія пройшла через серйозні соціальні, політичні і культурні зміни.

Важливою частиною освітнього процесу є вивчення традиційних японських свят, таких як Сікансе (Новорічне свято), О-Бон (свято пам'яті предків) і Кімоно, що сприяє формуванню почуття національної ідентичності та самосвідомості.

Система освіти в Японії має великий вплив на патріотичне виховання. Японська система освіти на всіх її рівнях, починаючи з дошкільної освіти і закінчуючи вищою освітою, спрямована на формування у молоді почуття національної гордості: у школах Японії учні щодня розпочинають заняття з виконання національного гімну (Kimigayo) та вшанування японського прапора (Hinomaru). Це є важливим ритуалом, який підкреслює значення національної єдності та ідентичності.

Окремий предмет громадянської освіти активно пропагує ідеї громадянської відповідальності, дисципліни та служіння державі. У старших класах вивчаються питання, що стосуються Конституції Японії, прав людини, а також ролі Японії в міжнародному контексті.

Першочерговим завданням освітньої політики сучасної Японії є формування морально-патріотичних цінностей та ідеалів, збереження національної самосвідомості, дотримання вимог образу «ідеального японця» (наведений термін взято з документа під назвою «Опис ідеального японця», який було видано 1996 р. Центральною радою з освіти Японії). Найбільш цінні національні якості японців можна вважати результатом впливу на процес духовного становлення народу різних релігійних течій та систем – шкіл буддизму, конфуціанства, християнства, синтоїзму. У світовідчутті японців батьківщина займає особливе місце, а любов до неї – соціальна норма (Дудік, 2013).

Таким чином, формування національної самосвідомості та патріотичних цінностей у Японії є важливою частиною освітнього процесу і спрямоване на формування у молодого покоління почуття національної гордості, відповідальності та лояльності до країни. Це виховання через вивчення історії, культури, громадянських обов'язків і вшанування національних символів, а також через святкування важливих подій і днів пам'яті. Усе це допомагає формувати громадян, які відчують себе частиною великої і величної нації, зберігаючи при цьому власну культурну ідентичність в умовах глобалізації.

Дослідження проблеми патріотичного виховання у Японії охоплюють різні аспекти: від історії та культури до політичних та соціальних змін у сучасній країні. Японія має унікальну систему патріотичного виховання, яка ґрунтується на глибоких традиціях та державній політиці, зокрема після Другої світової війни, коли країна зазнала значних змін у напрямі демократизації та пацифізму.

Відомим дослідником порушеної проблеми є Сейджі Ямасіта – японський дослідник, який вивчав роль освіти в патріотичному вихованні в Японії, зокрема після Другої світової війни. Ямасіта аналізував вплив освітніх реформ, запроваджених в післявоєнний період, на формування національної ідентичності та патріотичних почуттів серед японців. Взаємозв'язок між патріотизмом і японським імператорським культом досліджував японський історик Нобуо Муракамі, вважаючи, що імператорська спадщина і сучасні політичні тенденції в Японії визначають патріотичне виховання в школах і в суспільстві в цілому. Науковиця Томіко Окада у своїх дослідженнях висвітлює проблему національної ідентичності та патріотизму через різноманітні освітні практики, від уроків історії до культурних заходів.

Серед українських науковців варто виокремити В. Ткачук, яка у своїх дослідженнях порівнювала методи формування національної ідентичності в японських школах та в Україні. Ю. Рибачук досліджував аспекти формування у громадян Японії почуття національної гордості через освітні практики та шкільні ритуали; О. Чухно вивчала, як японські школи сприяють формуванню патріотизму через навчальні предмети, що пов'язані з національною історією та культурою, а також через ритуали і святкування національних свят.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Таким чином, зарубіжний досвід формування національної самосвідомості студентів демонструє різноманітність підходів, що залежать від історичних, культурних, політичних і соціальних умов кожної країни. Більшість країн визнає важливість освіти в процесі розвитку національної ідентичності та самосвідомості, що відображається у навчальних програмах, освітніх стандартах та шкільних і студентських ініціативах.

У багатьох країнах значну увагу приділяють вивченню національної історії та культури, які є основою для формування національної самосвідомості. Наприклад, у Франції, Японії, США та Великій Британії активно використовуються методи, які дозволяють студентам занурюватися в національну спадщину та традиції через уроки історії, культурології та літератури. Важливим компонентом формування національної самосвідомості є використання національних символів (прапору, гімну, гербу) та ритуалів (свят, пам'ятних дат). Вони сприяють формуванню почуття належності до нації та культури. Зокрема, в Японії та Китаї значну роль відіграють церемонії та ритуали, які підкреслюють важливість єдності та національної гордості.

У країнах з розвиненими демократичними системами, таких як США, Канада та країни Європейського Союзу, процес формування національної самосвідомості часто поєднується з ідеями громадянської відповідальності, прав людини та інклюзивності. Це дозволяє формувати у студентів відчуття гордості за країну, одночасно сприяючи розумінню різноманітності та мультикультуралізму.

Глобалізація створює нові виклики для формування національної самосвідомості, оскільки молодь все більше стикається з іншими культурами та світоглядами. У країнах, що активно взаємодіють з глобальними процесами, постає завдання інтегрувати елементи національної ідентичності в глобальний контекст. Це може бути особливо актуальним для студентів, які живуть в умовах культурної багатоманітності. Отже, зарубіжний досвід формування національної самосвідомості студентів є важливим джерелом для вдосконалення освітніх практик в Україні. Вивчення міжнародних підходів, зокрема в контексті глобалізації, демократизації та технологічних змін, дозволить розробити ефективні стратегії патріотичного виховання, що враховують потреби сучасної молоді.

Перспективи подальших досліджень включають проблеми взаємодії національної самосвідомості з громадянськими цінностями, соціальними змінами та сучасними технологіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алмонд, Г., & Верба, С. (2020). *Громадянська культура*. https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/1/gabriel-almond-sidnej-verba-gromadyanska-kultura/?utm_source=chatgpt.com.
2. Бех, І., Докукіна, О., Федоренко, С., Шкільна, І., & Журба, К. (2019). *Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів*. Київ.
3. Волков, В. (2020). Національно-патріотичне виховання: сучасний зарубіжний досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*, 28, 31–35. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1127614>.

4. Гурій, М. О. (2008). *Громадянське виховання старшокласників у Великій Британії* [Автореферат дис. канд. пед. наук]. Дрогобич.
5. Діденко, О. (2014). Зарубіжний досвід патріотичного виховання громадян та можливості його адаптації в Україні. *Аспекти публічного управління*, 3-4 (5-6), 52–59. <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/554/545>.
6. Дудік, А. О. (2013). Морально-патріотичне виховання у сучасній Японії. *Науковий вісник Донбасу*, 3. <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13daousi.pdf>.
7. Лазарев, О. В. (2014). *Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю на засадах компетентнісного підходу* [Дис. канд. пед. наук: 13.00.04]. Умань. <https://uacademic.info/ua/document/0414U005406>.
8. Панченко, Є. (2018). Розвиток лідерських якостей засобами скаутського руху у міжвоєнний період у США (20–40-ві рр. XX ст.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8, 3–13. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_8_3
9. Петрів, А. (2024). *Формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти* [Дис. докт. філософії]. НУБіП України.
10. Савченко, О. П. (2012). Розвиток вищої освіти у зарубіжних країнах: концептуальні засади. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*, 3, 110–113. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsod_2012_3_26
11. Фінін, Г. І. (2012). Громадянське та воєнно-патріотичне виховання в системі освіти Великої Британії у контексті глобалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 1, 64–71.
12. Фінін, Г. І. (2011). Громадянське та патріотичне виховання в системі військової освіти Німеччини. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*, 9, 86–91. <https://cyberleninka.ru/article/n/gromadyanske-ta-patriotichne-vihovannya-v-sistemi-viyskovoyi-osviti-nimechchini/viewer>.
13. Шабінський, М. (2018). Патріотичне виховання у французькій школі. *Теоретична і дидактична філологія. Серія: Педагогіка : зб. наук. праць. МОН України, ДВНЗ ПХДПУ ім. Г. Сковороди*, 28, 173–181. <http://ephshair.phdpu.edu.ua:8081/xmlui/handle/8989898989/3304>.
14. Шейко, Ю. (2015). *Нове патріотичне виховання в Україні*. Медіакомпанія DW. <http://surl.li/uxsbaj>.
15. Baden Powell, R. (1950). *Scouting For Boys: A Handbook for Instruction in Good Citizenship Through Woodcraft*. Munich: Young Life Publishing. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/26944/file.pdf>.
16. Elkins, Z., & Sides, J. (2003). *The Foundations of National Identity: Individual, State-Level, and Temporal Factors*. Annual meeting of the Midwest Political Science Association. <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/about/contact>.
17. Hand, M., & Pearce, J. (2011). Patriotism in British schools: teachers' and students' perspectives. *Educational Studies*, 37, 4, 405–418. <https://research.birmingham.ac.uk/en/publications/patriotism-in-british-schools-teachers-and-students-perspectives>.
18. Kerr, D., Keating, A., & Ireland, E. (2009). *Pupil Assessment in Citizenship Education: Purposes, Practices and Possibilities*. Report of a CIDREE Collaborative Project. <https://www.semanticscholar.org/paper/Pupil-Assessment-in-Citizenship-Education%3F-A-and-%3A-of-Kerr-Keating/83e54872fa9c9be1e979a675289244a6a00c0b3a>.
19. LOI n 2021–1104 du 22 août 2021 portant lutte contre le dérèglement climatique et renforcement de la résilience face à ses effets [ЗАКОН № 2021-1104 від 22 серпня 2021]

року про боротьбу зі зміною клімату та посилення стійкості до її наслідків] (2021). Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043956924>.

20. Merry, M. S. (2009). Patriotism, History and the Legitimate Aims of American Education. *Educational Philosophy and Theory (Special Issue: Patriotism and Citizenship Education)*, 41(4), 378–398. https://www.researchgate.net/publication/227730010_/Patriotism_History_and_the_Legitimate_Aims_of_American_Education.

21. Patriotic Education in the US Schools (2004). Scient. Conference, September, 26-28. Washington. http://www.patriotic_education.org/patrioticlinks/.

22. UNESCO, (2015). *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993/PDF/232993eng.pdf.multi>.